

Naarden: cultuurhistorische geosite met een opvallende natuur

Hans Hoes

Afgelopen januari is de stichting Geopark Heuvelrug Gooi en Vecht opgericht. In deze organisatie zijn de stichtingen Geopark Gooi en Vecht en Geopark Heuvelrug samen gegaan om Unesco erkenning te verkrijgen. De beschrijvingen van de geosites van Gooi en Vecht zijn gereed en beschikbaar. Logisch dat de VVG in 2020 (afhankelijk van de corona beperkingen) op 13 september de geosite Naarden bezoekt in het kader van de 'open monumentendagen'.

Naruthi, het vroegere Naarden

Het huidige Naarden bestaat sinds 1353 toen het stadsrechten kreeg van Willem V, graaf van Holland. Daarvoor heeft er in wat nu het Gooimeer is, ter hoogte van het landgoed Oud Naarden, een stad gelegen. De oudste vermelding van Naruthi dateert uit de 9^e eeuw, in een goederenlijst van de abdij Werden. Het land eromheen werd Naerdincklant genoemd. Dat was uitgebreider dan het huidige Gooi. Omstreeks 960 was het gebied in leen of eigendom bij Graaf Wichman II van Hamalant. Hij stichtte voor zijn dochter Luitgardis in Elten een klooster, waaraan hij zijn leen overdroeg. Keizer Otto I bevestigde de schenking op 29 juni 968. Tot 1280, toen Graaf Floris V het leen overnam, werd het gebied, inclusief het oude Naarden, vanuit Elten bestuurd. Door het oprukkende water van de Zuiderzee werd het oude Naarden bedreigd en vanwege de Hoekse en Kabeljauwse twisten werd het op 15 mei 1350 geplunderd en platgebrand. De graaf van Holland, Willem V, het stadsbestuur en vooral Gerrit Alewijnszoon, lid van de grafelijke kanselarij, besloten op een strategisch gunstiger gelegen plek een nieuwe stad te bouwen.

De huidige vestingstad Naarden

Graaf Willem wees de inwoners van de voormalige stad een andere plek aan. Op een uitloper van de Gooise heuvels, tussen het Naardermeer en de Zuiderzee (de huidige plek) moest een nieuwe ommuurde stad gebouwd worden. Alle omwonenden werden verplicht mee te helpen met de bouw van de stad en de omwalling. Daar zouden de mensen geen last hebben van hoog water. Ook zou die ommuurde stad de doorgang tussen water en moeras (Naardermeer en omgeving) naar het hart van Holland afsluiten (de militair-strategische visie). De stad werd uitgelegd in de vorm van een rechthoek. Het huidige stratenpatroon (met ongeveer loodrecht op elkaar staande wegen) dateert van die datum. In het midden kwam een kerk, met het koor gericht op het oosten, daar omheen een muur met poorten, torens en een gracht. In 1533 verleende graaf Willem Naarden stadsrechten. In 1535 werden de 'stadsvrijheid en het visstapelprivilege van 1342' - nog van de oude stad - bevestigd. De stadsvrijheid werd in 1396 uitgebreid. Naarden had evenals Weesp en Muiden een strategische positie als toegangspoort tot Holland. De Gotische kerk werd

De vesting Naarden met omgeving.

Kaart: Kadaster.

De waterpoort tussen haven en vestinggracht.

Foto: Hans Hoes.

tussen 1380 en 1440 gebouwd en vermoedelijk na 1468 voorzien van een dwarsschip. Vanwege de oude band met Elten werd de kerk gewijd aan Sint Vitus.

De vestingwerken, het militair belang

Al vanaf de bouw van de nieuwe stad was Naarden bedoeld als vesting. In een oorkonde van 1351 was vermeld dat er vestingwerken zouden moeten komen. Na de inval in 1572 door de Spanjaarden, waarbij vele inwoners van Naarden zijn gedood, werd de vroegste omwalling onder regie van Adriaan Anthonisz vernieuwd volgens het oud-Nederlandse stelsel. De oude stadgracht werd als binnenhaven in de stad opgenomen en met een waterpoort (een overkluisde doorvaart) verbonden met

de zeehaven. De vesting werd ook voorzien van zes bastions (uitstekende punten in de gracht vanaf de stadswallen). Na het rampjaar 1672 (inval van de Fransen) greep stadhouder Willem III persoonlijk in. Hij zorgde voor een nieuw plan, de bouw van een moderne vesting met dubbele omwalling en ravelijnen (eilanden) in de binnengracht vóór de rechte muurdelen. Onder leiding van Adriaan Dortsman en Nicolaas Witsen werden de bastions vergroot en verzaamd, geschikt voor het opstellen van kanonnen er bovenop en in de gangen daaronder. In het bastion Turfpoort is het Nederlands Vestingmuseum gevestigd. Deze erfgoedlocatie uit de 17de eeuw bevindt zich nog goeddeels in haar oorspronkelijke staat en geeft een goed inzicht in hoe de vesting functioneerde als verdedigingswerk. Er werden slechts twee toegangspoorten gehandhaafd, de Amsterdamse en de Utrechtse poort. Vanaf het 1672 maakte Naarden onderdeel uit van de Oude Hollandse Waterlinie (in 2022 het 350 jarig jubileum!) en vanaf 1871 van de Nieuwe Hollandse Waterlinie. Daarom zijn er sinds 1672 afgravingen geweest tot wel 1500 meter vanaf Naarden, om bij oorlogsdreiging het land effectief onder water te kunnen zetten. De vesting is herhaaldelijk uitgebreid, met

Bastion Oud Molen.

Foto: Hans Hoes.

Utrechtse Poort.

Foto: Hans Hoes.

zelfs (tussen 1868-1877) nog werken in Bussum, waarvan de fortwerken Fort Werk I en IV nog bestaan. In 1926 werden het fort en de vesting Naarden opgeheven. In de jaren 1964-1989 werden de vestingwerken (thans rijksmonument) gerestaureerd. In 1987 vertrokken de laatste militairen uit Naarden.

Fort Ronduit

Een uitbreiding aan de noordzijde van Naarden was de aanleg van het batterijfort Fort Ronduit in 1873-1875, op de restanten van een eerdere schans. Doel ervan was de buitendijkse gronden ten noorden van Naarden te verdedigen, alsmede de Zuiderzee en de haven van Naarden. Fort en vesting worden door een vestingwal verbonden. Het fort was en is in het polderlandschap een zeer zichtbaar element. Het is niet voor het publiek toegankelijk. Je kunt er wel omheen fietsen en ook wordt het met de vestingvaart (vanuit de haven van Naarden) bekeken. In de wallen van het fort hebben verschillende ijsvogels hun nest gebouwd.

Wallen, schootsvelden en houten huizen in 2020

Over de buiten- en binnenring van de wallen van Naarden kan tegenwoordig gefietst en gewandeld worden. Het biedt een schitterend uitzicht op de stadswallen, die tegenwoordig voor een deel rijk bebost en met struiken begroeid zijn. Het is nauwelijks voor te stellen maar tot 1926 waren bomen en struiken op de wallen, vanuit militair strategisch oogpunt, strikt verboden. Het schootsveld moest vrij blijven en mocht de

Fort Ronduit.

Foto: Hans Hoes.

vijand niet de mogelijkheid tot beschutting bieden. Om die reden moesten de woningen buiten de vesting maar binnen de schootsvelden geheel van hout gebouwd worden. Er zijn er buiten Naarden-vesting nog vele van te zien, o.a. op de Thierensweg en de Lambertus Hortensialaan.

Historische gebouwen in Naarden

Eerder hadden we het al over de **Grote of Sint-Vituskerk**. Van groot belang zijn de houten gewelven met daarop gewelvschilderingen uit de 16de eeuw. Het verhaal gaat dat in de hoofdbalken van het plafond de laatste bomen van het Gooise oerbos nabij de Hoorneboeg /Einde Gooi zijn verwerkt. Jaarlijks wordt in deze kerk de Mattheuspassie van Bach uitgevoerd, georganiseerd door de Nederlandse Bachvereniging en de Art Fair, een grote kunst- en antiekbeurs. **Het Spaanse Huis** is het oudste overgebleven gebouw van Naarden. Het was ooit een gasthuis of kapel. In 1572, tijdens de verovering door de Spanjaarden, was het in gebruik als stadhuis. Daarna is het gebouw o.a. in gebruik geweest als waag, militaire bakkerij en museum. **Het Stadhuis** is een fraai voorbeeld van de Hol-

landse renaissancestijl en dateert van 1601. Kenmerkend voor dit gebouw is de dubbele trapgevel. Het fronton (het driehoekige element boven de ingang) bevat het stadswapen van Naarden. Er boven zijn geloof, gerechtigheid en hoop uitgebeeld. Wat hoger draagt de gevel de wapens van het graafschap Holland, van stadhouder Prins Maurits en van West-Friesland. De trapgevels zijn bekroond met uitbeeldingen van de liefde en van de Nederlandse leeuw. Naarden bezat van 1673 tot 1915 twee stadspoorten, namelijk de **Amsterdamse Poort** en de **Utrechtse Poort**. Uit defensie overwegingen werd naast de uit 1680 daterende en in 1877 vernieuwde Utrechtse Poort een weg aangelegd, maar de poort bleef behouden. Daarin bevindt zich thans de VVV.

Bezoek Naarden Vesting

Tijdens de Open Monumentendag op zondag 13 september organiseert de Natuurwacht van de VVG (als de coronabeperkingen dat toelaten) een wandeling en museumbezoek in Naarden. Voor meer informatie en aanmelding zie de website van de VVG. De wandeling start om 14.00 uur op het Adriaan Dortsmanplein. Maar er is meer te beleven in Naarden. Maak b.v. de **vestingvaart** om Naarden en de vesting vanaf het water te zien (www.vestingvaart.nl, tel. 06 30 58 28 35). Bezoek het **stadhuis** dat van april tot oktober in het weekend te bezoeken is (tel. 035 695 7811) of de **Grote Kerk**, die van donderdag t/m zondag (**na aanmelding**) te bezoeken is van 13.00-17.00 uur (www.grotekerknaarden.nl, tel. 035 694 9873). Ook het **Nederlands Vestingmuseum** (www.vestingmuseum.nl, tel. 035 694 5459) is een bezoek zeker waard. Van april t/m december is het van dinsdag t/m zondag geopend van 10.30 -17.00 uur (vooraf kaarten bestellen!). Dan is ook het **Spaanse Huis** te bezoeken (www.weegschaalmuseum.nl, tel. 035 544 7153) en het **Comeniusmuseum** (www.comeniusmuseum.nl, tel. 035 694 3045) dat van dinsdag t/m zondag geopend is van 12.00-17.00 uur. Natuurlijk is het ook lekker eten in één van de vele restaurantjes die Naarden rijk is. Ook een bezoek aan de speciaalzaken in het Arsenal is de moeite waard.

Stadhuis van Naarden.

Foto: Hans Hoes.

Spaanse Huis.

Foto: Hans Hoes.

Bronnen

Voor dit artikel is gebruik gemaakt van de informatie over de geosite Naarden op de website van Geopark Heuvelrug (www.geopark-heuvelrug.nl),

Wikipedia en het boek 'Geschiedenis van Gooiland' door dr. D. TH. Enkelaar en dr. A.C.J. de Vrankrijker uit 1938/1940 (herdruk 1972).